

בית מורשת משטרת ישראל

משטרה והיסטוריה

גיליון מס' 4

תשפ"ג 2022

All Rights Reserved
Copyright © 2022

כל הזכויות שמורות
© תשפ"ג

אין להקליט, לשכפל, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו
בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום והקלטה) ללא אישור בכתב
מאת משטרת ישראל

עורכות: נעמי לבנקרון וענת שטרן
עריכה לשונית: דניאלה רפאלי
עריכה ותרגום מאנגלית: גבריאל לני
גרפיקה: סטודיו Bata, אוקסנה קרבצוב
עיצוב הכריכה: שלומי שטרית

נדפס בישראל
ISSN 2664-2077
Printed in Israel

ועדה אקדמית: טל יונתן-זמיר, אסף לחובסקי, אורית רוזין,
ענת שטרן, יגאל שפי

התמונה בשער הקדמי: היערכות המשטרה לקראת פיזור מפגינים חרדים נגד חילול השבת בירושלים
על גבול שכונת מאה שערים 24.8.1987. צילום: מגי אילון, אוסף התצלומים הלאומי.

התמונה בשער האחורי: פרשי משטרה מפזרים מפגינים בהפגנת חקלאים בירושלים במחאה על
מדיניות הממשלה, 3.5.1980. צילום: חנניה הרמן, אוסף התצלומים הלאומי.

אלימות פוליטית בשנות בינוי אומה: ניסיון הטלת הפצצה בכנסת בידי "ברית קנאים" (1951) כמקרה מבחן

אופירה גראוויס קובלסקי*

ב־16 במאי 1951 התפרסמה בעמודים הראשונים של מרבית העיתונים במדינת ישראל הידיעה כי "כת בריונים קנאים עמדה להטיל פצצה לכנסת בדיון על גיוס נשים". במידע שמסרו לעיתונאים ביום האירוע, הדגישו הדוברים מטעם גורמי אכיפת החוק, כי מדובר בהתארגנות מחתרתית/טרוריסטית של דתיים וחרדים בשם "המחנה" או "ברית קנאים", שמטרתה הייתה למנוע את חקיקת החוק לגיוס חובה של נשים לצה"ל, ולפעול להשלטת חוקי הדת על המדינה. מאמר זה מבקש לבחון מחדש את הפרשה לאור מסמכי המשטרה והתיק המשפטי, מסמכים שלא התפרסמו עד כה, ולברר האם מחתרת חרדית הקשורה לאגודת ישראל אכן ביקשה להטיל פצצה בכנסת בעת הדיון על גיוס נשים לצה"ל. המאמר יציג את הרקע לאירועים ויתמקד באירועים שהתחוללו בכנסת, כמו גם בהתנהלות המערכות המינהליות השונות בעניינם של ארבעת הנאשמים בפרשה, ובמשפט שהתנהל נגדם בין פברואר למרץ 1952.

* מרצה בכירה במכללה האקדמית צפת ועמיתת מחקר במוסד הרצל באוניברסיטת חיפה. עורכת כתב העת "ארצות הגליל" במכללה האקדמית צפת. היא חוקרת את ההיסטוריה הפוליטית של מדינת ישראל ומתמקדת במפלגות הימין ובעיצובה של ירושלים כבירת ישראל. מאמר זה הוא פיתוח של מאמר מוקדם של גראוויס קובלסקי: "Religious Radicalism, The Zionist Right and the Establishment of the State of Israel", in JEWISH RADICALISM IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES - HISTORICAL PERSPECTIVES ON A PHENOMENON OF GLOBAL MODERNITY 39 EUROPEAN-JEWISH STUDIES 299 (Frank Jacob & Sebastian Kunze eds., 2020).

מבוא

ב־16 במאי 1951 התפרסמה בעמודים הראשונים של מרבית העיתונים בישראל ידיעה מרעושה: "כת בריונים קנאים עמדה להטיל פצצה לכנסת בדיון על גיוס נשים"¹. המחקר המועט שנערך עד היום בנושא אימץ למעשה את טענת דובר המשטרה כפי שנמסרה במסיבת עיתונאים לאחר האירועים. לפי גרסה זו, "מבצע כלה" היווה שיא בפעולת מחתרת חרדית שהוקמה בשנות החמישים בידי צעירים חרדים הקשורים לאגודת ישראל, במטרה לכונן "מדינה יראת שמים"², ונקטה טרור פוליטי להשגת מטרתה.³ במקרה זה ביקשו חברי המחותרת למנוע את חקיקת החוק לגיוס חובה של נשים לצה"ל.⁴

"אלימות פוליטית" מוגדרת כהתנגשות בין אזרחים המבקשים לבטא מחאה פוליטית, תוך נקיטת צעדים אלימים המנוגדים לחוק,⁵ לבין סוכני המדינה. אזרחים אלה מאתגרים את העקרונות שעליהם מושגת שלטון דמוקרטי.⁶ המחקר בתחום זה בישראל בחן את מהותה של אלימות פוליטית לאור מקרי מבחן של קבוצות רדיקליות שפעלו בה, וינקו את חיותן מהתרבות הפוליטית המקומית.⁷ אחת ממסקנותיו המרכזיות של מחקר זה היא כי סיכויי הופעתה של אלימות פוליטית גוברים ככל שקטנה הלגיטימציה שמעניקה

- 1 ראו למשל "כת בריונים קנאים עמדה להטיל פצצה לכנסת בדיון על גיוס נשים" על המשמר 16.5.1951, 1; "סוכל ניסיון חבלה בכנסת" דבר 16.5.1951, 1; "נעצרו 42 חשודים בקשר לניסיון 'ברית קנאים' להתנקש בכנסת" הארץ 16.5.1951, 1; "נתגלתה תכנית להצית את הכנסת" חרות 16.5.1951, 1; "ברית הקנאים זממה להצית את הכנסת בעת הדיון על גיוס נשים" קול העם 16.5.1951, 1; "פרטים מעורפלים על תכנית למעשה חבלה בכנסת" הצפה 16.5.1951, 1; "סכל ניסיון להתנקש בכנסת" מעריב 16.5.1951, 1, הוצאת ערב; "מחתרת קנאי שבת ניסתה לחבל בכנסת בירושלים" הבקר 16.5.1951, 1.
- 2 עמי פדהצור "בין דמוקרטיה מתגוננת לדמוקרטיה מתחסנת – ישראל במבחן" תרבות דמוקרטית 6, 135 (2002).
- 3 אהוד שפרינצק בין מחאה חוץ פרלמנטרית לטרור: אלימות פוליטית בישראל (1995) (להלן: שפרינצק); אברהם דסקל התנהגות אופוזיציונית חוץ פרלמנטרית בראשית המדינה: ברית קנאים ומלכות ישראל (עבודת גמר לקראת תואר מוסמך, אוניברסיטת ברייילין 1990) (להלן: דסקל); קימי קפלן עמרם בלוי: עולמו של מנהיג נטורי קרתא 245-246 (2017) (להלן: קפלן); Shlomo Shpiro, *The Intellectual*; Ehud Shprinzak, *The Emergence of the Israeli AND POLITICAL VIOLENCE* 606 (2013); Ami Pedahzur, *The Triumph of Radical Right*, 21(2) *COMPARATIVE POLITICS* 92 (1989); Ami Pedahzur, *The Triumph of Israel's Radical Right* (2012).
- 4 "נאשמים בהשתייכות למחתרת דתית בשם 'ארגון המחנה'" חרות 16.5.1951, 1.
- 5 שפרינצק, לעיל ה"ש 3, בעמ' 6-8; יאיר יאסן בין 'עשה ונשמע' לבין 'איש הישר בעיניו יעשה': אלימות פוליטית כלפי המדינה וסוכניה 36-42 (עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2020).
- 6 ראו למשל אורן פיס "חופש הביטוי ואלימות פוליטית" עיוני משפט כב(2) 541 (1999).
- 7 שפרינצק, לעיל ה"ש 3, בעמ' 6; עמי פדהצור ודפנה קנטיינסים "האם זו רק דת? מודל ניסיוני לבידור התמיכה באלימות פוליטית בישראל" פוליטיקה 9, 12-11 (2004).

קבוצת מסוימת לשלטון.⁸ מאמרי מבקש להצטרף למחקרים אלה, ולבחון את התפתחותה וקיומה של אלימות פוליטית על רקע המאפיינים החברתיים והפוליטיים של ישראל בעשור הראשון, תוך התמקדות ב"מבצע כלה".

לאחד ממופעי האלימות הפוליטית הבולטים בשנותיה הראשונות של ישראל אחראית קבוצת קיצונים דתיים, שפעילותם כללה, בין היתר, שליחת מכתבי איומים, והצתת מכוניות וחנויות, כחלק ממאבקם להגנה על מעמד הדת במדינה. שירות הביטחון (להלן: הש"ב) והמשטרה התקשו לתת מענה לבעיה.⁹ הרגישות הגבוהה בקרב הציבור הדתי שנלוותה לשאלת גיוס נשים, ותמימות הדעים שיצרה בין פלגים שונים, העלו את החשש בקרב המשטרה והש"ב להסלמה באלימות מצד קבוצות קיצוניות.¹⁰ לטענת כוחות הביטחון, אירועי "מבצע כלה" המחישו בדיוק רב את ההסלמה שמפניה התריעו.

בעקבות האירועים האלימים בכנסת ביום 14.5.1951 נעצרו 53 אנשים,¹¹ אך עיקר תשומת הלב הציבורית בפרשה הופנתה ליחס המשפיל שלו זכו העצורים מצד אנשי החוק במחנה המעצר ג'למי, שם הוחזקו כשבוע. בעקבות מחאה של חברי כנסת והפרסום בתקשורת הוקמה ועדת חקירה פרלמנטרית שקבעה שטענות העצורים היו נכונות, עובדה שהובילה לשחרור רובם ללא משפט.¹² רק ארבעה מהם הועמדו לדין, בפברואר 1952, באשמת ניסיון הטלת הפצצה בכנסת: יהודה רידר, מרדכי אליהו, אליהו רפול-רפאל ונוח וורמסר.¹³ המאמר ידון בגורמים לפעילותן של קבוצות קיצון בשנותיה הראשונות של המדינה בכלל ובגורמים ל"מבצע כלה" בפרט, ויתמקד בתגובת המשטרה והש"ב כלפיהן, כגופי ביטחון צעירים וחסרי ניסיון, שהשתמשו אף הם בכלים המנוגדים לעקרונות היסוד של משטר דמוקרטי.

8 EHUD SPRINZAK, BROTHER AGAINST BROTHER: VIOLENCE AND EXTREMISM IN ISRAELI POLITICS FROM ALTALENA TO THE RABIN ASSASSINATION (1999).

9 ראו תיעוד המכתבים בתיק המשטרה א"מ ל-2175/4 "קנאי דת 1950-1952" (להלן: א"מ ל-2175/4).

10 מפקד מחוז ירושלים, לוי אברהמי "דוח סיכום פעילות מחתרת ברית קנאים" (התאריך הרשום על המסמך הוא 11.6.1951, אך הוא מחוק בכתב יד). א"מ ל-2175/5 "מחתרת 'המחנה' או 'המסגרת' (ניסיון הצתת הכנסת)" (המסמך, להלן: "דוח סיכום ברית קנאים"; התיק, להלן: א"מ ל-2175/5).

11 קיימים תנונים שונים בנוגע למספר העצורים: בישיבת הממשלה טען שר המשפטים רון שינמן 53 עצורים וביניהם אישה אחת, ראו פרוטוקול ישיבה 46 של הממשלה ה-2, 6 (21.5.1951) (להלן: פרוטוקול ישיבת ממשלה 46); לעומת זאת, בתיקי המשטרה מצוי דוח שמי של 55 עצורים, הכולל שתי נשים. דוח סודי ביותר של יצחק בן ארי, ראש ענף כללי (13.6.1951), "דוח סיכום ברית קנאים", שם.

12 דין וחשבון של ועדת החקירה הפרלמנטרית בעניין עצירי המחנה ג'למי, התשי"א-1951, ד"כ, 3.8.1951, נספחות. (להלן: דוח בעניין עצירי מחנה ג'למי).

13 ת"פ (מחוזיים) 72/51 י.מ. נ' רידר ואח' (נבו 25.3.1952) (להלן: ת"פ רידר). התיק הועבר לעיוני רק לאחר המתנה ממושכת, ולאחר פרסום הקשיים שהוצבו בפניי לעיון בתיק בעיתון "ישראל היום". ראו אמנון לורד "אם למישהו היה ספק" ישראל היום 10.5.2018.

המחקר שעסק ב"במבצע כלה" עד היום נשען על שני נדבכים: האחד, עדויות של בעלי תפקידים בעת הנדונה שנכתבו מאוחר לאירוע ופורסמו כספרי זיכרונות, ובעיקר ספריהם של איסר הראל ראש הש"ב,¹⁴ וחיים כהן היועץ המשפטי לממשלה.¹⁵ עדויות אלה לוקות בחסר מפאת הזמן שחלף בין מועד האירוע למועד הכתיבה, כמו גם הטיות בכתיבתם שהושפעו ממעורבותם האישית בפרשה. הנדבך השני הוא עבודת מוסמך שכתב אברהם דסקל בראשית שנות התשעים, שבחנה את מהלך האירועים במטרה להדגים תאוריה מתחום מדע המדינה.¹⁶ לפיכך, היא מתמזה בדיון תאורטי, שאינו מתבסס על מקורות ארכיוניים. החוקרים המעטים שחקרו את הנושא מאוחר יותר נסמכו על מחקרו של דסקל על אף היעדר תשתית עובדתית איתנה לתמונת המציאות ששורטטה בו.¹⁷

המחקר הנוכחי, לעומת זאת, נשען על תיקים שאותרו בארכיון המדינה, בארכיון הציני, בארכיון בן-גוריון ובארכיון הבריטי. עם זאת, מכיוון שחומרי הארכיון של הש"ב כ"על אודות "ברית קנאים" עודם סגורים לציבור – על פעולות הש"ב בפרשה אפשר היה ללמוד רק מתוך מעט התיקים שנחשפו עד היום בסוגיות אחרות, מתוך זיכרונותיו המאוחרים של איסר הראל ומתוך אזכור הפעולות במקורות משטרתיים. מסמכים של ההליך המשפטי אותרו בתיק המשפט בארכיון בית המשפט המחוזי בירושלים,¹⁸ אולם יש לציין כי המסמכים בתיק המשפטי שרויים באי-סדר, דפי הפרוטוקול מופיעים בערבוביה ולא לפי מספרי העמודים, וחלקם חסרים מהתיק.

נוסף על החומרים הארכיוניים, התבססתי גם על עיתונות התקופה, שהייתה ברובה מזוהה פוליטית ובבעלות מפלגתית. הצלבת המידע בין הפרסומים בעיתונות, המקורות הארכיוניים ואוטוביוגרפיות של בעלי התפקידים אפשרה לצייר תמונה מדויקת יותר של האירועים, ובעיקר את עמדתם של מפקדי המשטרה ופרשנותם לאירועים. בהסתמך על כל אלה, החומר הארכיוני שניצב לרשותי היה מגוון למדי, אך שיקף היררכיה ברורה בנוגע למהימנותו: מסמכים שנכתבו במהלך האירועים, ובהנחה שנועדו לעיני עובדי המשרד הממשלתי הרלוונטי בלבד (כפי שהיו מרבית תיקי המשטרה למשל),

14 איסר הראל **בטחון ודמוקרטיה** 179-193 (1989) (להלן: הראל **בטחון ודמוקרטיה**); מיכאל בר-זוהר **הממונה: איסר הראל ועלילות שרותי הביטחון** 98 (1971) (להלן: בר-זוהר). ראוי לציין את ההבדל בין שני המקורות: את הראשון כתב הראל עצמו, ואילו את השני כתב בר-זוהר, אך הוא אינו מציין במפורש כי ראיין את הראל או שוחח עימו. לפיכך הוצלב מידע מספרו של בר-זוהר, במידת האפשר, עם מקורות אחרים.

15 חיים כהן **מבוא אישי: אוטוביוגרפיה** (2005) (להלן: כהן).

16 דסקל, לעיל ה"ש 3.

17 לדוגמה **שפרינצק**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 34 ובעמ' 153.

18 בעיקר תיקים אלה: א"מ ל-2175/4, א"מ ל-2175/4/6, לעיל ה"ש 9; א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10; א"מ ל-2161/7 "תנועת החרות" (להלן: א"מ ל-2161/7); א"מ ג-3331/64 "עצורי ג'למה (ברית קנאים)"; ת"פ רידר, לעיל ה"ש 13.

היו שונים באופיים מהמסמכים שעמדו לרשותי על התנהלות הש"ב בפרשה, שהיו מעטים יותר, עקיפים, ונשענו במידה רבה על זיכרונותיו – הסלקטיביים והמאוחרים – של הראל. לפיכך, הפרשה טרם זכתה למחקר ממצה, והמאמר מבקש לבחון מחדש את "מבצע כלה" לאור מסמכים ארכיוניים שלא עמדו לרשותם של חוקרים קודם לכן, תוך התמקדות בפעילותם של כוחות הביטחון בנוגע לקבוצות קיצון בשנותיה הראשונות של המדינה.

אלימות פוליטית במדינת ישראל בשנות החמישים

בשנים הראשונות לאחר קום המדינה, עסקה המערכת הפוליטית בניסוח מחדש של ההסכמות הביניים מלגתיות ביישוב היהודי, שנוצרו בתקופת שלטון המנדט וערב הקמת המדינה, במטרה להתאימן למציאות של מדינה עצמאית. קבוצות פוליטיות כגון הזרם הרוויזיוניסטי,¹⁹ קבוצות שהזדהו עם ברית המועצות²⁰ וקבוצות דתיות²¹ חשו כי ההסכמות הישנות מדירות אותן ממוקדי כוח והכרעה פוליטיים, ואילו מפלגת השלטון, מפא"י, התייחסה בחשדנות לקבוצות אלה שלא סרו למרותה הפוליטית הוולונטרית בתקופת המנדט.²² קיומן של קבוצות רדיקליות והחשדנות ההדדית הובילו לאלימות פוליטית, הן מצד קבוצות אלה ששאפו להגשים את מטרותיהן הפוליטיות בכל מחיר, והעניקו פרשנות קיצונית למציאות, והן מצד אנשי אכיפת החוק שחשו שעליהם להגן על המשטר במדינה – ואף הם, בכל מחיר.²³

שני גורמים עיקריים השפיעו על חששם של המשטרה והש"ב מפני קבוצות קיצון: ראשית, בידי בוגרי ארגוני המחותרת (הגנה, אצ"ל, לח"י) היה נשק זמין, והם לא מיהרו למסרו לגורמי אכיפת החוק עם קום המדינה. שנית, חברי קבוצות אלה התקשו להסתגל לדפוסי פעילות במדינה ריבונית, והמשיכו לפעול באופן אנטי-ממסדי, תוך הפגנת חוסר אמון כלפי הנהגת המדינה.²⁴ כך למשל, דוח של הש"ב משנת 1953 על אודות התנועה הכנענית, קבע כי "זריקת פצצות ע"י בודדים (עמוס קינן) היא תוצאת אוריה כללית

19 אופירה גראויס קובלסקי הצודקים והנרדפים: מיתולוגיה וסמלים של תנועת החרות 1948-1965 (2015).
20 אלון פאוקר "הקיבוץ הארצי וברית המועצות בעשור העצמאות הראשון" עיונים 22, 64 (2012).
21 בנימין בראון "החרדות האנטי-ציונית הרדיקלית בין קנאות להתמתנות יחסית" כשיהדות פוגשת מדינה 143 (ידידיה צ' שטרן ואח' עורכים) (2015) (הספר להלן: כשיהדות פוגשת מדינה).
22 ראו לדוגמה אודי לבל הדרך אל הפנתיאון: אצ"ל, לח"י וגבולות הזיכרון הישראלי (2007).
23 איסר הראל האמת על רצח קסטנר: טרור יהודי במדינת ישראל 12 (1985); דו"ח שירות הביטחון בנושא התנועה הכנענית 1953 (ללא ציון תאריך), א"מ 701-424-307 תיק ISA-PMO-NA-001n17z.
24 יחיעם ויץ ממחותרת לוחמת למפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות 1947-1949, 120-134 (2002); גראויס קובלסקי, לעיל ה"ש 19; זאב צחור חזן: תנועת חיים (1997).

במדינה ואין לה כל קשר לאפיה המיוחד של כל תנועה".²⁵ התיאור ממחיש את הנחת העבודה של הש"ב, ולפיה מדובר בבעיה כוללת, ולא בעניין ייחודי לתנועה הכנענית. אלימות פוליטית על רקע דתי החלה כבר בתקופת המנדט. בהקשר הנדרש למאמר זה, ההבדל המרכזי בין "דתיים" ל"חרדים" היה יחסם לתנועה הציונית ולמדינה. החלוקה לא הייתה דיכוטומית, והתאפיינה במורכבות החורגת מהנושא הנדון. עם זאת, אציין בקצרה כי שתי הקבוצות דמו זו לזו במאבקן לשמירת חוקי הדת, אך נבדלו זו מזו באמצעים שנקטו כדי להשיג את מטרתיהן: קבוצות מסוימות פעלו באמצעות מפלגות פוליטיות ושיטות מאבק דמוקרטיות, ואילו אחרות, שכונו לרוב "קנאי דת" במסמכי המשטרה, נקטו אלימות פוליטית. בתקופת המנדט הוקמו קבוצות חשאיות שונות כגון "אל"י" ו"בני פנחס", שפעלו במטרה להשליט בכוח את חוקי הדת על היישוב היהודי.²⁶ פעילותם האלימה כללה שליחת מכתבי איומים, הצתת כלי רכב, פגיעה בחנויות לממכר אוכל לא כשר, ופגיעה בנשים יהודיות שקיימו קשרים עם גברים ערבים ובריטים.²⁷ לאחר קום המדינה, נמשך המאבק על צביונה הדתי במישור הפוליטי, בשאלות שהוגדרו בידי חילונים ודתיים כקריטיות, לרבות הפרשנות לחוק השבות, אופי השבת במרחב הציבורי, שוויון זכויות לנשים, החינוך האחד במעברות, וגיוס נשים לצה"ל.²⁸

לאחר קום המדינה התארגנו המפלגות הדתיות במסגרת משותפת שנשאה את השם "החזית הדתית",²⁹ ובמקביל המשיכו קנאי הדת לפעול בשיטות אלימות כגון הצתת מכוניות וחנויות על רקע חילול השבת וממכר אוכל לא כשר. ירושלים הייתה מוקד לפעילות זו במשך כל שנות החמישים ממספר סיבות לרבות המאבק על הסכמות פוליטיות ומספרם הרב של החרדים מקרב תושבי העיר שהקל את גיוסם להפגנות המוניות.³⁰ מציאות סוערת זו הייתה הרקע להתארגנויות רדיקליות שביקשו להשפיע על המערכת הפוליטית

25 דו"ח ש.ב. בנושא התנועה הכנענית 1953, לעיל ה"ש 23.

26 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

27 מוטי גולני ודניאלה רייך "בין שליחות למנדוּת: המפגש בין בנות היישוב לבין לובשי המדים מהצבא הבריטי 1940-1948" ציון עגג) 325 (התשס"ח); דבורה ברנשטיין "השלטון הקולוניאלי והקהילה הלאומית: חוק מדינתי ופרשנות קהילתית של תופעת הזנות בארץ ישראל פלשתינה" מחקרי משפט כה (1) 7 (2009).

28 כשיהדות פוגשת מדינה, לעיל ה"ש 21; אליעזר דון יחיא "מפלגות הציונות הדתית במלחמת העצמאות" פוליטיקה במלחמה 264 (מרדכי בראון ומאיר חזן עורכים 2014); משה ארנוולד "המפלגות החרדיות במלחמת העצמאות מבדלנות להשתלבות" פוליטיקה במלחמה 296, שם; יצחק גלינור ודנה בלאנדר המערכת הפוליטית בישראל כרך א 48-57 (2013).

29 גלינור ובלאנדר, שם.

30 ירושלים החצויה 1948-1967 (אבי בראלי עורך 1984) (הספר להלן: ירושלים החצויה); כהן, לעיל ה"ש 15, בעמ' 276. לדוגמה ראו "ניסו להצית אגד בירושלים" חרות 5.11.1950, 4.

באמצעות אלימות. בספרות המחקרית כונו מאבקים אלה לסירוגין "מלחמת אזרחים", "מלחמת תרבות", ו"מלחמות דת".³¹

עם זאת, ההתנגדות לחקיקת חוק גיוס חובה לנשים איחדה את הציבור הדתי והחרדי. במאבקם הפוליטי והציבורי נעזרו נציגיהם ברבנים מרכזיים שהפעילו את השפעתם על הציבור, אם על ידי פסיקה דתית ואם על ידי שיחות שניהלו עם מובילי דעה, מנהיגים ואזרחים.³² המחאה נגד החקיקה בוטאה בהפגנות סוערות שבהן השתתפו מגוון קבוצות מהחברה הדתית והחרדית, ובשוליהן התפתחה לעיתים אלימות של קבוצת מפגינים קטנה. אחת הקבוצות הקיצוניות של החברה החרדית בירושלים הייתה נטורי קרתא, שבניגוד לקבוצות אחרות שפעלו במסגרת כללי הדמוקרטיה, ביקשו לנתק עצמם ממדינת ישראל. קבוצה זו הפגינה בקביעות נגד קיומה של מדינת ישראל, נגד חילול שבת, נגד גיוס לצבא בכלל ונגד גיוס נשים בפרט. העובדה שאירועים אלה הסתיימו ברוב המקרים באלימות,³³ הובילה ליחס שלילי להפגנות הקבוצה מצד הציבור הישראלי.³⁴

הטענה בנוגע להשפעת הזירה הפוליטית על פעילות קנאי הדת התייחסה הן לרובד הפוליטי המקומי והן לרובד הארצי. המשטרה, שניטרה את הפעילות הפוליטית הדתית: חרדית ועקבה אחר הפעילים, טענה כי תוצאות הבחירות לעיריית ירושלים בשנת 1950, בשל כינונה של מועצה עירונית בראשות ראש עיר ממפלגה דתית למרות מאמצי מפא"י למנוע זאת, היוו את הסיבה המרכזית לתחילת ההצתות ולהקצנה של קנאי הדת.³⁵ זמן קצר לאחר מכן, בפברואר 1951, החל משבר קואליציוני, שבמסגרתו התפטר שר הדתות יהודה לייב מימון מתפקידו על רקע המשבר בחינוך, החזית הדתית פרשה מן הקואליציה, והכנסת התפזרה. באפריל 1951 הוכרז על בחירות לכנסת השנייה שעתידות היו להתקיים בתאריך 1951.30.7.³⁶ "מבצע כלה" התרחש בתקופת הביניים שבין פיזור הכנסת הראשונה לבין הבחירות לכנסת השנייה.

31 מנחם פרידמן "נטורי קרתא והפגנות השבת בירושלים 1948-1950, רקע ותהליכים" **ירושלים החצויה**, שם (להלן: פרידמן "נטורי קרתא") ("מלחמות דת"); ברוך קימרינג "דת, לאומיות ודמוקרטיה בישראל" **זמנים** 50-51, 129 (1994) ("מלחמות תרבות"); בנימין בראון "היהדות החרדית והמדינה" **כשיהדות פוגשת מדינה**, לעיל ה"ש 21, בעמ' 98 ("מלחמות דת"); **דסקל**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 23-32 ("מלחמת אזרחים").

32 בנימין בראון **התזון איש: הפוסק המאמין ומנהיג המהפכה החרדית** 88-90 (2011) (להלן: בראון **התזון איש**).

33 פרידמן "נטורי קרתא", לעיל ה"ש 31.

34 **קפלן**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 229-276.

35 מכתב סודי ביותר מיצחק בן ארי, ראש ענף כללי במשטרת ישראל, לראש ענף חקירות (21.1.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10 (להלן: מכתב סודי מבן ארי).

36 פרידמן "נטורי קרתא", לעיל ה"ש 31; אשר כהן "דת ומדינה – חילוניים, דתיים וחרדים" **העשור הראשון תש"ח – תשי"ח** 228 (צבי צמרת וחנה יבלונקה עורכים) 1997; לי כהנר, ניקולא יוזוף-אורבך וארנון סופר **החרדים בישראל: מרחב, חברה קהילה** 69 (2012).

שמועות שנפוצו בקרב חוגים פוליטיים חילוניים משמאל ובוטאו בעיתונות פוליטית כדוגמת "הדור", עיתונה של מפא"י, טענו לקיום מחתרת חרדית שמבצעת את ההצתות והאימים.³⁷ מנגד, הפרסומים בתקשורת הדתית כגון עיתון "המודיע" הכחישו קיומה של מחתרת, טענו שמדובר בהסתה נגד הציבור הדתי, וכי המעשים הללו "גונו גם על ידי הרבנים הראשיים ומועצת גדולי התורה".³⁸ מידע שאספה המשטרה בירושלים העלה כי "חוגים דתיים מפיצים שמועות ברחובות ירושלים שההצתות הנם מעשי פרובוקציה של מפלגות פועלים" בניסיון לדחוק את הציבור הדתי אל מחוץ לחברה המתגבשת במדינה.³⁹ הש"ב סברו כי ההתארגנות החרדית שכונתה "ברית קנאים" השתייכה לנטורי קרתא, אף שלא היו ראיות לכך.⁴⁰ הארגון עקב אחרי רבנים משפיעים בחברה הדתית והחרדית שהיו קשורים למפלגות הדתיות והחרדיות,⁴¹ בהנחה שהייתה להם השפעה ישירה על הפעילות האלימה של הקבוצות הקיצוניות.⁴² הנחה זו נסמכה בעיקר על קביעת רבנים כדוגמת "החזון איש" כי גיוס נשים אסור על פי ההלכה.⁴³ איסר הראל טען בזיכרונותיו כי פעולות אנשי המחתרת החרדית קיבלו היתר מיוחד מרבה הראשי של ירושלים, הרב פרנק צבי פסח, "שהיה הפוסק האחרון בדבר ביצוע כל פעולה ופעולה",⁴⁴ ובאופן דומה סברה המשטרה כי הרב פרנק, וכן הרב סולובייצ'יק ממאה שערים, "נתנו היתר" לפעולתם או לפחות לא הביעו התנגדות.⁴⁵

בנוסף נבדקו הקשרים פוליטיים לפעולות האלימות בשני רבדים: ברובד המקומי – המשטרה טענה בדוחות הפנימיים כי ראש עיריית ירושלים זלמן שרגאי, איש הפועל המזרחי, היה בקשר עם אנשי "ברית קנאים", נפגש עימם ובכך במודע נתן גיבוי לפעולות אלימות,⁴⁶ אך הטענה נסמכה רק על התרשמותו של מפקד מחוז ירושלים על שיחה אקראית שניהלה עם שרגאי, וללא ראיות של ממש.⁴⁷ ברובד הארצי – טענה המשטרה שמפלגת אגודת ישראל מעורבת בפעולת המחתרת ואנשיה לקחו חלק פעיל באלימות,

37 "הצתות בירושלים" הדור 21.1.1951, 1.

38 "הצתות המכוניות בירושלים נעשתה [כך] ע"י חבורת קנאים מודיע שר המשטרה" המודיע 21.1.1951, 1.

39 מכתב סודי מבן ארי, לעיל ה"ש 35.

40 קפלן, לעיל ה"ש 3, בעמ' 245-246.

41 ראו לדוגמה "דוח מעקב ש"ב אחר הרב צבי יהודה קוק" (31.1.1952), א"מ שב"כ ISA-PMO-NA-001n185.

42 כהן, לעיל ה"ש 15, בעמ' 280; הראל בטחון ודמוקרטיה, לעיל ה"ש 14, בעמ' 179-193.

43 בראון החזון איש, לעיל ה"ש 32, בעמ' 260-261.

44 הראל בטחון ודמוקרטיה, לעיל ה"ש 14, בעמ' 179-193; בריזוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 98.

45 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

46 ש.ם.

47 לדיון בשיחה זו בין שרגאי לבין ממ"ז ירושלים, ובהיבטים נוספים של האשמת שרגאי בידי המשטרה, ראו Ofira Gruweis Kovalsky, *Liminal Condition as Constant Situation, the Israeli*

Jerusalem Municipality, 1948-1955, 38(1) JOURNAL OF ISRAELI HISTORY 113 (2019).

בעוד חשדותיו של איסר הראל התמקדו בצעירי המפלגה "הסתדרות צעירי אגודת ישראל".⁴⁸ כיוון חקירה נוסף שבדקה המשטרה היה קשר לתנועת החרות ולימין הרדיקלי, אך לא נמצאו לכך הוכחות.⁴⁹

פעילות המשטרה והש"ב בעקבות חשדות לאלימות פוליטית

שני גופים מרכזיים נטלו חלק במאבק נגד אלימות פוליטית בישראל בעשור הראשון: המשטרה והש"ב, אך בשנותיה הראשונות של המדינה הגדרת הסמכויות ודרכי הפעולה של שני גופי הביטחון הללו לא הייתה ברורה. המשטרה היוותה חלק בלתי נפרד ממערכת אכיפת החוק, אך פעלה לפי חוקים מנדטוריים שלא עברו שינויים ניכרים,⁵⁰ אלא רק באופן חלקי ולפי פרשנות פיקוד המשטרה ומשרדי הממשלה הרלוונטיים,⁵¹ ואילו הש"ב היה נטע זר לשלטון הדמוקרטי בשל דרכי הפעולה שאפיינו אותו, שנעדרו מערכת נורמטיבית ברורה כמו גם שקיפות בנוגע לפעולותיו. במצב זה, ובהיעדר מסורת דמוקרטית בשני הארגונים, התפתחו בהם שיטות עבודה שאתגרו את עקרונות היסוד של הדמוקרטיה. איסר הראל, ראש הש"ב הראשון, שעיצב במידה רבה את פעילותו של הארגון, סבר כי ניתן לפעול בדרכים המנוגדות לחוק נגד פעולות המאיימות על המשטר, וראה את עבודתו כחלק ממלחמה "בעולם אפל ואלים של הסתה וטרור ופרובוקציות, שכל האמצעים וכל הכלים כשרים בידיו [...] למלחמה נגד המשטר ונגד הדמוקרטיה".⁵² רק בשנת 1957, כפי שמעיד אתר האינטרנט של השב"כ כיום, הצטמצם טיפולו של הארגון בנושאי פנים והוא "נכנס לעידן הממלכתי".⁵³ גישה זו זכתה לגיבוי מלא מצד ראש הממשלה דוד בן-גוריון. בין היתר, נעשה שימוש בש"ב לחקירות פליליות רגישות, לצד המשטרה, כמו למשל בחקירת רצח נציג האו"ם בישראל פולקה ברנדוט, בנובמבר 1948.⁵⁴ נוסף על כך, עקב הש"ב אחר אישים פוליטיים כגון חברי מפלגות וראשיהן, ואחר רבנים ומנהיגים. סוכנים הוחדרו להתארגנויות פוליטיות, גויסו מקורות מודיעיניים, ונעשה שימוש בעזרים אלקטרוניים על מנת לעקוב אחר מנהיגי המפלגות ופעיליהן. ראוי לציין כי הנתונים המלאים על

48 בר-זוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 98.

49 א"מ ל-4/2175, לעיל ה"ש 9; א"מ ל-7/2161, לעיל ה"ש 18; אופירה גראוויס קובלסקי "מדינה על יסוד תורת ישראל" האומה 216, 62 (2019).

50 ובעיקר - פקודת המשטרה, ופקודת החוק הפלילי-1936.

51 נעמי לבנקרון "תפקידה של משטרת ישראל בכינונה של אזרחות חרדית: המחאה על חילול השבת בירושלים (1948-1956)" משטרה והיסטוריה 2, 115, 127-129 (2020).

52 הראל רצח קסטנר, לעיל ה"ש 23.

53 שירות הביטחון הכללי 1#=https://www.shabak.gov.il/pages/moreshet.html

54 יומן בן-גוריון 22.11.1948, ארכיון בן-גוריון (להלן: אב"ג), רשומה 225139; יומן בן-גוריון 21.9.1948, אב"ג, רשומה 224862.

מעקבים לא פורסמו מעולם אך גם לא הוכחו. כך למשל, נמצא במשרדו של מנהיג מפ"ם מאיר יערי מכשיר הקלטה מוסלֶק, שהותקן על ידי הש"ב,⁵⁵ מנחם בגין, מנהיג חרות, היה מושא למעקב והתלונן בכתב ובעל פה על המעקבים וההאזנות שהתבצעו נגדו ונגד חברי מפלגתו,⁵⁶ וחבר הכנסת זלמן סוזאיב, מהציונים הכלליים, שכיהן כסגן שר המסחר והתעשייה, מצא במשרדו מתקני האזנה.⁵⁷ גם אורי אבנרי, עיתונאי ועורך "העולם הזה", האשים את אנשי הארגון וטען שפעלו נגדו ונגד העיתון.⁵⁸

במקביל לפעילות הש"ב שפעל במסגרת צה"ל, ועם הקמת המשטרה בשנת 1948, בנפרד מהש"ב ולא תמיד בתיאום עם השירות ומפקדיו, הוקם מערך סוכנים משטרי בתוך אגף החקירות, שעסק במעקבים אחר ארגונים ומפלגות בדומה לפעילות הש"ב. עד לשנת 1950 היה המערך מצוות למדור סוכנים, במחלקת חקירת פשעים במטה הארצי.⁵⁹ שוטרים סמויים ישבו בכינוסים של מפלגות וארגונים פוליטיים מימין ומשמאל בכל רחבי הארץ, ודיווחיהם כללו פרטים על המתכנסים, הדוברים ופרסומי התעמולה שחולקו למשתתפים.⁶⁰

בסוף שנת 1950 הפך הש"ב לגוף עצמאי במשרד הביטחון,⁶¹ ובמשטרה הוקם מדור יהודים בתוך מחלקת חקירת פשעים, ואליו הועברו שוטרים שעסקו במעקבים פוליטיים, אך במקביל עסקו בכך גם יחידות מחוזיות אחרות וללא תיאום בין היחידות.⁶² בעקבות כך נקבעה חלוקת סמכויות בין הארגונים: תחום ביטחון הפנים והמעקבים אחר ארגונים פוליטיים היו באחריות הש"ב. אולם, החלוקה לא הייתה ברורה דיה, ועמימותה אפשרה פרשנויות שונות מצד מפקדים הן בש"ב והן במשטרה. המשטרה המשיכה במעקב אחר

55 לדיון ביחסים בין בן-גוריון, מאיר יערי ואיסר הראל, והחשדות כלפי יערי, ראו אביבה חלמיש מאיר יערי האדמו"ר ממרחביה: שנות המדינה 81-82 (2013).

56 תיק בארכיון הבריטי מלמד כי מנחם בגין היה מושא למעקב לאחר קום המדינה בידי גורמים ישראליים, בריטיים ואחרים 1-KV2-2251-1, The National Archives, file: 2161/7-18. לתגובתו של בגין למעקבים מעקבי המשטרה אחרי תנועת החרות, א"מ ל-2161/7, לעיל ה"ש 18. לתגובתו של בגין למעקבים אלה ראו מנחם בגין "רק בלי 'קווטש' רבותי" חרות 18.5.1951, 2 (להלן: בגין "רק בלי 'קווטש'").

57 ראו מכתב מפרץ ברנשטיין לראש הממשלה משה שרת (29.4.1954) ארכיון ציוני מרכזי A-309/56 "התכתבות עם אישים"; לדיון נוסף במעקבי הש"ב אחרי פוליטיקאים ראו גם ד"כ 16.11.1955, 346-343; "נאאמו המלא של מנחם בגין בכנסת על תקציב משרדי ראש הממשלה ומשרד החוץ" חרות 23.3.1956, 2; אורית רוזן חובת האהבה הקשה – יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים 160 (2008).

58 מכתב מאורי אבנרי לדוד בן-גוריון מיום (6.12.1953), אב"ג, רשומה 135659.

59 ראו לדוגמה מכתב ממפקח שני יצחק בן ארי למטה הארצי אגף חקירת פשעים (15.10.1949) בנושא כרוז מטעם תנועת החרות, א"מ ל-2161/7, לעיל ה"ש 18.

60 ראו לדוגמה "תיק מעקב משטרה תנועת החרות", שם.

61 מכתב מאיסר הראל למנכ"ל משרד הביטחון (2.5.1950),

<https://www.shabak.gov.il/heritage/Pages/history.aspx>

62 ראו לדוגמה מכתב אישי פנימי ממפקח ראשון י' אלדד לראש מחלקה כללית (17.8.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10 (להלן: מכתב ממפקח ראשון אלדד לראש מחלקה כללית).

גורמים פוליטיים⁶³ משום שלטענתה, עבודתה הייתה יעילה יותר מזו של הש"ב, ויתרה מכך, הש"ב לא שיתף אותה במידע חשוב לגבי עבירות פליליות.⁶⁴ גם הש"ב, מצידו, לא שיתף פעולה עם המשטרה, בשל חשדנותה של הנהגת המדינה, ובראשה בן-גוריון, בחוסר נאמנותה.⁶⁵ מצב זה הוביל לכך שמידע חיוני לשני הארגונים לא הועבר ביניהם בסוגיות משמעותיות. כך למשל בראשית שנת 1951 עצר סויר משטרתי ברמת גן את חיים ריקלין ומרדכי פריינד, שני צעירים חרדים על פי לבושם, כשבידם בקבוקי תבערה, בעת שניסו להצית כלי רכב. המשטרה לא הכירה את החשודים ולא היה לה כל מידע על אודותיהם,⁶⁶ ולכן פנתה לש"ב. במכתב תשובה של הש"ב למפכ"ל המשטרה יחזקאל סהר נאמר: "ש.ב חקר בנדון ולא העלה דבר. ריקלין ופריינד אינם גם רשומים בכרטיסים ש.ב."⁶⁷

תשובה זו חוטאת לאמת, כיוון שהשניים, שהשתייכו לחוגי המחותרת לח"י, נעצרו בספטמבר 1948 על ידי הש"ב בעקבות רצח שליח האו"ם הרוזן ברנדוט, ובתקופה הנדונה במאמר הם השתתפו בחוג "סולם" בהנהגתו של ישראל אלדד, שהיה תחת מעקב של הש"ב בין היתר באמצעות סוכנים שהושתלו בו.⁶⁸ לפיכך, סביר למדי להניח כי חוסר שיתוף הפעולה והמידע בין שני הארגונים השפיע על יעילות המאבק בקבוצות האלימות, לצד קשיים אחרים שנלוו למאבק זה.

ואומנם, במשטרה ובשירות הביטחון התקשו לפתור את בעיית האלימות הפוליטית על רקע דתי משום שלא נמצאה קבוצה ספציפית או מנהיגות שניתן היה להגדירה כמי שמחוללת את האלימות. בדוחות משטרה פנימיים צוין כי ההצתות נעשו "על ידי אנשים שהזדמנו למקום באקראי והחליטו על כך מניה וביה".⁶⁹ בשאלה האם התקיימה מחותרת ארצית ומי הם מנהיגי התחבטו הן המשטרה והן הש"ב.⁷⁰

63 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

64 ראו התכתבויות בנושא בתיקי המשטרה, א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

65 בימנו מביע בן-גוריון את חוסר האמון במשטרה, לדוגמה בעת רצח ברנדוט. ראו יומן בן-גוריון 18.9.1948 אב"ג, רשומה 224859; ראו גם נתן ברון "המרירות שלא פגה: פרשת ועדות הטיהור לבדיקת עובדי ממשלת המנדט במעבר למדינת ישראל תש"ח-תש"ט" עם במלחמה 69 (מרדכי בראון ומאיר חזן עורכים 2006).

66 מכתב מאביגדור קצנבלוגן אל אח"ק המטה הארצי (29.10.1950), א"מ ל-2175/4, לעיל ה"ש 9.

67 תזכיר בכתב יד שנשלח למפכ"ל המשטרה משירות הביטחון (15.12.1950), שם.

68 מורשת הלח"י <http://lehi.org.il/?p=2692>; ראו גם שלומי שטרית "תיק 148/48 העבריין לא נודע: משטרת ישראל חוקרת את רצח ברנדוט" עלי זית וחרב טו 225 (2015).

69 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

70 שם; א"מ ל-2175/4, לעיל ה"ש 9; א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

מבצע "וינפץ אותה"

בינואר 1951 הציג ח"כ ראובן שרי ממפא"י⁷¹ שאילתה לשר המשטרה בנושא ההצעות ופעילות קנאי הדת בירושלים, שאותה הגדיר כ"טרור נגד בעלי מכוניות פרטיות ונגד קואופרטיב אגד". שרי דרש פתרון מיידי לתופעה, וביקש לדעת "מה האמצעים ששר המשטרה חושב לעשותם למען רסן את הארגונים החשאים למחצה, כמו 'נטורי קרתא' ו'ברית קנאים', ומניעת פעולתם הפושעת".⁷² שר המשטרה השיב כי ב־20 בינואר התבצעו מעצרים וכי מהחקירות עלה שהעבירות בוצעו בידי חבורה מאורגנת של קנאים דתיים "אשר מעשיהם גונו גם על ידי הרבנים הראשיים ומועצת גדולי התורה".⁷³ עם זאת, שר המשטרה הדגיש שלא קיימת מחתרת ארצית, תשובה שתאמה את הערכות המשטרה בתקופה זו, שלפיהן התקיימו התארגנויות מקומיות בלבד.

הראיות על פעילות "ברית קנאים" ו"המחנה" החלו להיאסף בתיקי המשטרה רק בחודש מרץ 1951, וכללו, בין היתר, מכתבי איומים נגד הנוסעים בשבת שהופנו לאנשים פרטיים ואישי ציבור כמו יו"ר הכנסת,⁷⁴ אך עד לחודש אפריל המשיכה המשטרה להתחבט בשאלת קיומה של המחתרת.⁷⁵ הטרמינולוגיה שהשתמשו בה הקבוצות האלימות, דמתה לזו של קבוצות פוליטיות/חברתיות חרדיות לגיטימיות,⁷⁶ וכינויים חוזרים כמו "חבר פעילי המחנה התורתי", "חבר הפעילים" או "המחנה", לא היו ייחודיים לקבוצות האלימות. למרות זאת, חלק ממנהיגי הציבור החרדי הבולטים שהשתמשו במונחים אלה הוגדרו במסמכי המשטרה כפעילים בקבוצות הטרור, גם ללא הוכחות של ממש.⁷⁷

הדיונים שהתנהלו בכנסת בסוגיה, והפרסומים בעיתונות שנלוו אליהם, יצרו לחץ על המשטרה וראשיה. המשטרה והממשלה הואשמו באי־מניעת האלימות, ובעיתונות התפרסמו התראות כי אזרחים יאלצו לקחת את החוק לידיהם.⁷⁸ פיקוד המשטרה נדרש להציג בפני השר הממונה הסברים לאור השאילתות בכנסת והפרסומים השונים, במיוחד עם התקרבות מועד הבחירות, שנוצל בידי המפלגות השונות לצורכיהן.

71 ראובן שרי התגורר בירושלים, היה מזכיר מועצת פועלי ירושלים, וסגנו של ראש עיריית ירושלים דניאל אוסטר בין השנים 1949-1950.

72 ד"כ 30.1.1951, 913.

73 שם.

74 ראו לדוגמה המכתבים המצויים בתיקי המשטרה: א"מ ל-2175/4, לעיל ה"ש 9; א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10; ד"כ 30.1.1951, 913.

75 א"מ ל-2175/4, א"מ ל-2175/5, שם.

76 מנחם פרידמן החברה החרדית: מקורות, מגמות תהליכים 59-60 (1991).

77 מכתב סודי מבן ארי, לעיל ה"ש 35.

78 "הארגונים הדתיים בירושלים יפעלו נגד מציתי המכוניות" הצפה 7.3.1951, 4; "הדתיים המתונים וצעירי מפ"ם מתרים במציתי המכוניות" מעריב 18.3.1951, 4; "שוב הוצתו מכוניות בירושלים" על המשמר 15.3.1951, 1.

בעקבות כל אלה, בשלהי מרץ 1951, החל הש"ב במרחב ירושלים לפעול בצורה נמרצת יותר לחשיפת מצייתי המכוניות במסגרת מבצע מיוחד בשם "וינפץ אותה".⁷⁹ בסוף אפריל 1951 מסר הש"ב למשטרה על קיום המבצע, אך לא ברור אם הועבר הפירוט המלא של תוכנית העבודה למבצע.⁸⁰ עם זאת, מן המסמכים הארכיוניים עולה כי התקיימו מפגשים בין בכירי המשטרה ובין ראש הש"ב, כחלק מההיערכות המבצעית לחיסול ההצתות. במפגש הראשון הוחלט כי מטה מחוז ירושלים ירכז ויפעיל תוכנית מיוחדת בנושא משום שעיקר ההצתות היו בעיר.⁸¹ במפגש נוסף שהתקיים בראשית מאי 1951 מסר מפקד מרחב ירושלים של הש"ב כי "בידיו נמצא מקור רציני לקבלת אינפורמציה על קבוצת מחתרת של קנאי דת העוסקת בהצתת מכוניות".⁸² על פי הגרסה המופיעה בביוגרפיה של בריזוהר, איסר הראל טען בדיעבד כי הש"ב הצליח לשתול מודיעים בתוך המחתרת.⁸³ בדוחות המשטרה לא הוזכר קיום מחתרת גם לאחר תום הפרשה.

גם המשטרה, בדומה לש"ב, הפעילה מודיע משלה בתוך אותה קבוצה ירושלמית.⁸⁴ מבלי ליידע את הש"ב בכך, ולטענתה, המקור שלה היה מהימן יותר, עובדה שייתרה להבנתה הצלבת ידיעות קבועה עם גורמי ביטחון אחרים.⁸⁵ על בסיס הידיעות שהעבירו המודיעים לארגונים שהפעילו אותם, החלו הש"ב והמשטרה, כל ארגון בנפרד, להתארגן לפעולה.⁸⁶ דוחות המודיעין המשטרתיים עד סוף אפריל 1951 ציינו בקביעות שאין הוכחות לקיום מחתרת אחת, אלא מתקיימות התארגנויות ספונטניות במקומות שונים בארץ, ללא מאפיינים משותפים וללא שם מאחד לכל הקבוצות. המשטרה מיפתה שלוש קבוצות ברחבי הארץ שצמחו באופן עצמאי ללא קשר ביניהן: הקבוצה הירושלמית שהייתה הגדולה ביותר, וכונתה בידי המשטרה "המחנה" או "המסגרת"; הקבוצה התל אביבית שכונתה "ברית קנאים"; וקבוצה שלישית של קנאי דת, ללא שם, שארגנה פעולות טרור "על דעת עצמה".⁸⁷

עיקר תשומת הלב של הש"ב והמשטרה הופנתה לקבוצה הירושלמית. קבוצה זו כללה צעירים ממשפחות חרדיות מהזרם המתון, בשנות העשרים המוקדמות לחייהם, שעסקו בעיקר בחינוך נוער. ארבעה מבין הפעילים בקבוצה הועמדו למשפט בעקבות

79 בריזוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 95-96.

80 האירועים בכנסת שיוצגו בהמשך מעידים שלא כל האינפורמציה נמסרה לפיקוד המשטרה.

81 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

82 שם.

83 בריזוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 98.

84 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10; יאיר פידל החוקר: סיפור חייו של אליעזר שילוני 53 (1997).

85 "דוח סיכום ברית קנאים", שם.

86 שם.

87 שם.

"מבצע כלה": מנהיג הקבוצה, יהודה רידר, התנדב בהגנה, נלחם במלחמת העצמאות והוכר כנכה צה"ל, והיה דמות כריזמטית שהשפעתה על הקבוצה הייתה רבה. רידר ופעיל נוסף, מרדכי אליהו (לימים הרב הראשי הספרדי) עבדו כמדריכי נוער במדרשת סיני ובישיבת פורת יוסף בירושלים. נוח וורמסר שירת בצבא ונפגע בתאונת עבודה במהלך שירותו הצבאי. הפעיל הרביעי היה אליהו רפול-רפאל.⁸⁸

חברי הקבוצה הירושלמית החזיקו בעמדות קיצוניות בכל הקשור לנושאי דת ומדינה, שהובעו בכתב ובעל-פה. עיקר פעילותם התמקדה בהסברה וחינוך בקרב צעירים, ובארגונים של הצעירים שהתקבצו סביבם. אולם במקביל הם היו מעורבים בפעילות לא חוקית כגון הצתות והחזקת נשק שלא כדין, שהיה שייך כנראה לאחת המחותרות שפעלו בתקופת המנדט.⁸⁹ מדוחות המשטרה עולה שבקרב חברי הקבוצה היו חילוקי דעות בנוגע לשימוש באלימות, שאף גברו סביב השאלה כיצד להיאבק בחוק גיוס נשים לצה"ל. חלקם תמכו בהטלת פצצה בכנסת בעת דיון בנושא, בעוד רבים אחרים פסלו את הרעיון, ואף פרשו בעקבותיו מפעילות ודיווחו עליו לגורמים ביטחוניים.⁹⁰ לטענת המשטרה, מרדכי אליהו היה "האב הרעיוני של הפעולה בכנסת".⁹¹

בדוחות המשטרתיים מוזכרת המילה "מחתרת" בעניין קבוצה זו רק לאחר האירוע בכנסת. עם זאת העריכו במשטרה בדיעבד כי "ארגון המחתרת טרם עבר שלבי התפתחות והתארגנות ראשוניים, הוא עדיין לא הקיף, כנראה, חוגים יישוביים נרחבים ואף שיטת פעולתו הייתה פרימיטיבית – בהשראה עם מסורת ארגוני המחתרת לשעבר".⁹² עוד נקבע "כי למרות חולשתו כיום וחוסר קו מדיני מושלם הרי המגמות הפוטנציאליות של חבורת קנאים זו היו מרחיקות לכת". אי לכך הסיקה המשטרה כי ההתארגנויות הללו עלולות "לסכן את בטחונה הפנימי של המדינה באופן הרציני ביותר".⁹³

במקביל לקביעה זו של המשטרה, שכפי הנראה נתמכה על ידי הש"ב, אישרה הממשלה מאבק בהצתות באמצעות תקנות שעת חירום משנת 1945, שהעניקו סמכויות חריגות למשטרה במשטר דמוקרטי, לרבות מעצרים מינהליים ללא צו שופט (סעיף 111). החלטה זו נתפסה ככלי משמעותי לחיסול האלימות החרדית, שכן היא הרחיבה את מנעד הסמכויות שעמדו לרשות הכוחות ללא צורך בראיות הנדרשות בהליך משפטי רגיל. בדיון שהתנהל

88 ת"פ רידר, לעיל ה"ש 13.

89 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

90 ראו לדוגמה מכתב מז' גייר, ראש ענף פלילי, לאח"ק מפ"ל (2.12.1953), למכתב מצורפת עדותו של בעדני א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

91 דוח מעצרים בחתימת יצחק בן ארי ראש ענף כללי (13.6.1951), א"מ ל-2175/5, שם.

92 מכתב ממ' נוביק, סגן מפקח מחוזי וראש המחלקה הכללית בפועל, לראש אגף חקירות במשטרה (31.5.1951). א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10. ("סגן מפקח מחוז" לא היה תפקיד אלא דרגה במשטרה) (להלן: מכתב מנוביק לראש אגף חקירות במשטרה).

93 שם.

בממשלה לאחר ניסיון הטלת הפצצה, הובהרה סוגיה זו בידי היועץ המשפטי לממשלה חיים כהן, ולאחריו הבהיר משה שרת לשרים: "אייאפשר היה באותה שעה לבקש פקודת מעצר על ידי שופט, כי לא היה מוכן די חומר האשמה. על ידי המעצר האדמיניסטרטיבי ניתנה האפשרות להכין את חומר האשמה".⁹⁴ משמע ההחלטה להשתמש בתקנות חירום נתפסה על ידי השלטון כמי שמנעה את המשך פעילותן של הקבוצות הקיצוניות, גם כאשר לא נמצאו ראיות משפטיות לפעילותן.

"מבצע כלה": ההתרחשויות בכנסת ותגובת כוחות הביטחון לאירוע

בבוקרו של יום 14.5.1951 כונסה צמרת המשטרה בדחיפות, ומפקד מחוז ירושלים דיווח כי "המודיע שלנו" מסר שבמהלך הדיון בחוק גיוס נשים לצה"ל הצפוי להתקיים בכנסת "עומדים להטיל בעת הדיון מהיציע שבכנסת לתוך אולם הישיבות פצצת הפחדה אשר תגרום להתלקחות אש ועשן רב". עוד נמסר כי לדברי המקור אנשי המחתרת כינו את הפעולה בשם הקוד "מבצע כלה". במסיבת העיתונאים שערכה המשטרה לאחר שהפרשה פורסמה נטען כי האירוע אמור היה להוות שיא בפעולות הקבוצה.⁹⁵

מהדיווח עולה כי המשטרה למדה על האירועים מן המודיע שלה, והדו"ח המסכם שלה לפרשה מלמד כי גם הש"ב היה מודע למבצע המתוכנן, אך לא ברור מה בדיוק ידע האחרון או מה היה מקור המידע שלו. כך או אחרת, אנשי שני הארגונים ידעו על העתיד להתרחש בכנסת, אולם לא שיתפו אלה את אלה במידע שהיה ברשותם, ואף שלא נמצא חולק על חומרת האירוע העתיד להתרחש, הן המשטרה והן הש"ב ארגנו את כוחותיהם לפעול בנפרד. לאחר מעשה, נימקה המשטרה את חוסר התיאום עם הש"ב בטענות שלוח הזמנים היה קצר ו"שלא עלה בידי אנשינו למצא את אנשי הש"ב, לא הצלחנו לתאם את הפעולה למפרע, אם כי, נפגשנו עם מפקד מרחב יים [של הש"ב אג"ק] ואנשיו בבנייני הכנסת כאשר אנשי המחתרת היו כבר בקרבת הכנסת ועל היציע".⁹⁶

תמיהות אחדות עולות ממידע זה: ראשית, הנוכחים בדיון המשטרתי התייחסו למידע כפשוטו ללא דיון מורכב, ואיש לא עסק בשאלה האם ניתן היה לעצור את האירועים טרם הגעת אנשי הקבוצה לכנסת, מחוץ לבניין, בין היתר על ידי הפעלת תקנות החירום שאושרו לשימוש. שנית, אף שעמדו לרשות המשטרה שעות אחדות עד למועד שבו תוכנן ביצוע הפעולה, לא היה תיאום בינה לבין הש"ב וכל גוף פעל בנפרד. רק כאשר החלה פריסת הכוחות סביב מבנה הכנסת, התקיים מפגש בין מפקדי שני הארגונים. הדוחות

94 פרוטוקול ישיבת ממשלה מו, לעיל ה"ש 11.

95 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

96 ש.ם.

אינם כוללים פירוט שמי של הנוכחים במפגש אך מהכתוב עולה כי השתתפו בו מפקד מחוז ירושלים, פיקוד המשטרה הבכיר ואיסר הראל, והוחלט כי ניהול האירוע בכנסת יופקד בידי הראל. בתדרוך המשותף של מפקדי הכוחות, דיווח מפקד מחוז ירושלים כי לכנסת תוחדר פצצה על ידי גורמים החשודים בטרור, דבר שיאפשר "לאסור את האנשים בכנסת כשבידי אחד מהם הפצצה".⁹⁷ עם זאת, כל ארגון שמר את המידע שהיה ברשותו לעצמו: לש"ב לא נמסר על הדיווח שהעביר המודיע של המשטרה בקבוצה, ולמשטרה לא דווח על מעורבות המודיע של הש"ב באירוע העתיד להתרחש בכנסת.⁹⁸ בהמשך למפגש בין מפקדי הכוחות, נפגש הראל עם יו"ר הכנסת יוסף שפרינצק, ותיאר בפניו את הפעולה שעתידה להתבצע. בביטחון רב התחייב הראל בפני שפרינצק:

אני לוקח על עצמי אחריות מלאה שנתפוס איש זה עוד לפני שיזרוק את הפצצה. חשוב לי ביותר שנתפוס אותו ממש בשעת מעשה. רק כך נוכל להכות במחותרת מכה קשה וסופית ולחסלה אחת ולתמיד. נצמיד אליו כמה מעובדי השירות. כשיעלה ליציע הקהל, ישבו על ידו, מכל צדדיו, אנשים שלנו. נתפוס אותו ברגע המתאים. חשוב מאוד לתפוס עם הפצצה בתוך הכנסת.⁹⁹

הראל ביקש מיו"ר הכנסת שפרינצק, שהשיבה תתקיים כסדרה, וכי יתאפשר לכוחות משטרה גלויים,¹⁰⁰ לצד כוחות סמויים של הש"ב והמשטרה, להיכנס למבנה הכנסת. בדוחות המשטרה נטען כי סוכם שהשיבה לא תסתיים לפני השעה 22:00, וכי יו"ר הכנסת קיבל את אישור שר המשפטים ויו"ר ועדת חוץ וביטחון להכניס את כוחות הביטחון למשכן הכנסת.¹⁰¹ לאחר קבלת האישור, התפרסו אנשי הש"ב והמשטרה בכוחות גדולים, גלויים וסמויים, גם בתוך הכנסת.

97 ש.ם.

98 על איידיויח בין המשטרה לש"ב בנושא הנדון במאמר מעיד גם מסמך משטרתי מאוחר לאירוע בכנסת, המתייחס לפרשה: "יש לי סיבות מבוססות להבעת הדעה כי רבות מהתופעות המצערות בהן פרשת הטיפול בקנאים מלווית לגבי פנים ולגבי חוץ הינן תוצאה ישירה של הלך מחשבה וקו ספרטיסטי זה." [סעיף] ד. למרות המצאה מידית של הידיעה באמצעותי למר שלוש וממנו לראש שירות הביטחון לא שותף איש משרות זה. היו והיו מומנטים בהם השתתפות איש מהם יכולה הייתה להתברך על פעולותינו". ראו מכתב ממפקח ראשון אלדד לראש מחלקה כללית, לעיל ה"ש 62.

99 בריזוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 95-96.

100 לא ברור מדוע נדרשו כוחות גלויים, שכן ברי כי קיומם עשוי היה למשוך תשומת לב מצד אנשי המחותרת כמו גם מצד העיתונאים, אך אין לכך הבהרה בדוחות.

101 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

הכנסת שכנה בתקופה זו בבית פרומין במרכז ירושלים, ללא גדרות המפרידות את המבנה מהציבור הרחב. לפיכך, ההתרחשות הביטחונית סביב המבנה, שכללה הזרמת כמות חריגה של כוחות ביטחון הייתה גלויה לעין כול. עיתונאים סקרנים שנכחו בקביעות בכנסת הבחינו בכך וניסו לברר מה מתרחש,¹⁰² ואילו המפקדים בשטח ניסו להתנער מהעיתונאים, ובכך רק הגבירו את חשדנותם.¹⁰³ ליציע האורחים בכנסת הגיעו אזרחים דתיים וחרדים רבים במטרה לצפות בדיון. הללו, כמו גם שלושה מהנאשמים ב"מבצע כלה" – רידר, אליהו ורפול־רפאל, נכנסו לכנסת כמקובל באותה תקופה, עם כרטיסי כניסה שהוכנו מראש. לטענת המשטרה, הוכנו הכרטיסים עבור שלושתם על ידי גורמים פוליטיים שידעו על הצפוי להתרחש.

כל הנאשמים בפרשה העידו כי אומנם הקבוצה תכננה להשליך פצצה לכנסת, אך חלק מחבריה התנגדו לכך, ולפיכך התוכנית בוטלה או לכל הפחות נדחתה.¹⁰⁴ רפול־רפאל העיד כי "הוא ידע על הפעולה אך לא השתתף בתכנונה הואיל והתנגד לה עקרונית",¹⁰⁵ וגם רידר, מנהיג הקבוצה, העיד כי "יום לפני הביצוע בוטלה התוכנית המקורית של הכנסת הפצצה".¹⁰⁶ למרות החלטת הביטול, הודו הנאשמים כי המשיכו בביצוע הפעולות המתוכננות שנדרשו ל"מבצע כלה", מבלי לנמק את הפער בין ההחלטה למעשה: רידר הרכיב פצצה והכניס אותה לכנסת,¹⁰⁷ ואילו וורמסר,¹⁰⁸ שעליו הוטל להחשיך את אולם המליאה,¹⁰⁹ הגיע לבניין הכנסת ונשאר מחוצה לו.

אם כך, מן המקובץ במסמכים הארכיוניים השונים, עולה כי השתלשלות האירועים בכנסת בתאריך 14.5.1951 הייתה כדלהלן: שעות אחדות לפני הדיון בכנסת, דיווח המודיע של המשטרה למפעיליו כי חברי הקבוצה החליטו להטיל פצצה בכנסת בעת הדיון על חוק גיוס נשים באותו ערב. גם הש"ב היה מודע לאירועים, ממקורותיו שלו, וכפי הנראה אף ידע על כך לפני המשטרה. במפגש שהתקיים באותו יום בכנסת בין מפקדי שני ארגוני

102 שלום רוזנפלד "הכנסת במרכז סנסציה פלילית" מעריב 16.5.1951, 2 (להלן: רוזנפלד "הכנסת במרכז סנסציה").

103 ש.ם.

104 דוח מעצרים מאת יצחק בן ארי, ראש ענף כללי (13.6.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

105 "גילויים נוספים על מבצע כלה" דבר 1.6.1951, 8.

106 "מפקחי המשטרה מוסרים עדויות כיצד נגבו ההודאות מפי נאשמי ברית קנאים" הצפה 1.6.1951, 8 (להלן: "מפקחי המשטרה מוסרים עדויות"); על עדות זו חזר גם עיתון "חרות", ראו "הפצצה שנועדה לפוצץ את הכנסת הובאה אתמול כמוצג לבית הדין" חרות 1.6.1951, 8 (להלן: "הפצצה כמוצג לבית הדין"); "גילויים נוספים", לעיל ה"ש 105; דוח משטרה "מעצר אנשים בזמן פעולותינו נגד ארגון המחנה" מאת יצחק בן ארי, ראש ענף כללי (13.6.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

107 ש.ם.

108 "מפקחי המשטרה מוסרים עדויות", לעיל ה"ש 106.

109 "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

הביטחון, סוכם רק על מעצר החשודים בעת שינסו להטיל פצצה, אך זהותם של שני המודיעים נותרה חסויה.
הדוח המסכם שכתב מפקד מחוז ירושלים לגבי ההתרחשויות בכנסת בזמן האירוע עצמו, עשוי לאפשר פרשנות שונה למכלול העדויות:

לרוע המזל נמצאה הפצצה בידי המודיע של הש"ב אשר ניסה להעבירה למודיע אחר שלנו על מנת שהלה יפעילה – וזה כמובן סרב. שני המודיעים (אשר לא ידעו כי רעהו המודיע) עשו כמיטב יכולתם להעביר אחד לשני את הפצצה (על מנת שהשני יאסר).¹¹⁰

מפקד מחוז ירושלים טען כי הפצצה הוכנסה לכנסת על ידי מודיע של הש"ב, וכפי שצוין לעיל הודה רידר, מנהיג הקבוצה, כי הוא שבנה את הפצצה והביאה לכנסת. את הודאתו זו אישרו גם הפעילים האחרים שנעצרו. לכן, מהצלבת העדויות של מפקד מחוז ירושלים ושל ארבעת הנאשמים ניתן להסיק כי רידר היה המודיע של הש"ב. מכיוון שהפעילים, ובכלל זה רידר עצמו, העידו כי חלקם התנגדו לרעיון הטלת הפצצה וחלקם ביקשו לדחות את האירוע, עולה מהעדויות שורה של תמיהות: האם המודיע פעל בהוראת מפעיליו? האם ייתכן כי חברי הקבוצה ביקשו לבטל את הפעולה, אך אנשי הש"ב היו נחושים לקיימה על מנת שיוכלו לבצע מעצרים תוך השגת ראיות מיטביות – פצצה בידי חברי המחתרת, בכנסת? ומדוע לא בוצעו מעצרים בזמן האירוע?
הדיון בכנסת הסתיים מבלי שהמשטרה ביצעה מעצרים. ההנמקה לכך מופיעה אף היא בדוח המסכם של הפרשה:

בדעתו של מפקד המחוז היה לאוסרם במקום כשבידם הפצצה יחד עם כל יתר אנשי "המחנה" אשר היו על היציע וסביב הכנסת ומיד לאחר זאת לבצע פעולת מאסרים נרחבת. אולם לאחר שמפקד מרחב יים בש"ב התנגד לכך באופן מוחלט לא נראתה אפשרות לבצעה בצורה זו וניתן לאנשי "המחנה" להתפזר למקומותיהם אשר ברובם היו ידועים לנו.¹¹¹

השאלה מדוע לא נערכו המעצרים בכנסת על ידי השוטרים, שנפרסו, כאמור, במקום ושיכלו להיעזר גם במשמר הכנסת, שבאותה העת היה כפוף למשטרה, הועלתה כבר בזמן

110 ש.ם.

111 ש.ם.

אמת על ידי עיתונאים. לטענת הביוגרף של הראל, יו"ר הכנסת שפרינצק נבהל, סיים את הישיבה טרם זמנה, ובכך סיכל את תוכניות הש"ב לעצור את החשודים בכנסת כשהפצצה בידיהם.¹¹² לעומת זאת, לטענת דובר המשטרה לא נערכו מעצרים כיוון ש"המשטרה הייתה מעוניינת להגיע "דרכם" אל אנשים אחרים של אותו ארגון ולמקומות ריכוזיהם".¹¹³ עם זאת, על פי הדוח המשטרתי, סגן יו"ר הכנסת ניר רפלקס פיזר את הישיבה, ועל פי הוראת פיקוד הש"ב הוחלט לא לעצור את החשודים, משום שהמודיעים לא הצליחו להעביר את הפצצה לחברי הקבוצה האחרים. מלבד זאת, מהדוח משתמע ניסיון של המשטרה לתלות את אי-מעצר החשודים בכנסת כמתוכנן, ביו"ר הכנסת: "יתכן ואילו נתנה ארכה קצרה זאת היתה שהות בידי המודיעים להעביר את הפצצה לידי אנשים אחרים ועל ידי כך היה מתאפשר בצוע מאסרים בבניין הכנסת וסביבתו".¹¹⁴

בתאריך 15.5.1951 בשעה 3:00 לפנות בוקר התקיימה פגישה בביתו של משה שרת, ממלא מקום ראש הממשלה באותה עת, ונכחו בה שר המשפטים, שר המשטרה ומפקד המוסד בתקופה זו, ראובן שילוח. הוחלט לפתוח בפעולה נרחבת נגד החשודים, תוך שימוש בתקנה 111 לתקנות החירום.¹¹⁵ בשעה 5:30 "פתחו כוחות הביטחון בפעולת מאסרים נרחבת"¹¹⁶ במקום מגוריהם ועבודתם של החשודים – בפנימייה של מדרשת סיני ובישיבת פורת יוסף. במהלכה, נעצרו 56 חשודים, לרבות המודיעים עצמם. המבצע נערך בפיקודו הישיר של מפכ"ל המשטרה יחזקאל סהר, ועוזר המפכ"ל¹¹⁷ עמוס בן-גוריון פיקד על החיפושים. סגן המפכ"ל יוסף נחמיאס הוביל את החיפוש והמעצר שבוצע בביתו של וורמסר.¹¹⁸ ייתכן שמעצר החשודים בפיקודה הישיר של צמרת המשטרה נעשה בשל משיכה לאור הזרקורים, שברור היה שיופנו למבצע מעין זה, וייתכן גם שיש בכך כדי להעיד על החשיבות הרבה שניתנה לנושא, על מידור דרגים נמוכים ועל רצון לאיסוף ראיות שיאפשרו העמדה לדין של מספר רב ככל הניתן מבין החשודים.

העיתונאים תיארו את החיפוש בדקדקנות מרובה המעלה את השאלה האם היו עדים לחיפוש, או שמא המשטרה מסרה להם מידע מפורט ביותר, אך כל אחת מן החלופות מעלה תמיהות. כך למשל בעיתון "הצפה" נכתב כי המחפשים, ובראשם עמוס בן-גוריון,

112 בריזוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 96.

113 רוזנפלד "הכנסת במרכז סנסציה", לעיל ה"ש 102. באופן דומה נמסר בדוח המסכם של הפרשה במשטרה כי לא נעצרו אנשים משום שהמודיע לא הצליח להפיל איש ו"הוחלט כי מוטב להימנע ממעצר המודיעים" בכנסת, ראו "דוח סיכום ברית קנאים", לעיל ה"ש 10.

114 "דוח סיכום ברית קנאים", שם.

115 שם. ראובן שילוח (1959-1909) מילא שורת תפקידים ביטחוניים בתקופת היישוב והיה מפקד המוסד הראשון.

116 שם.

117 דרגת עוזר מפקח כללי מקבילה לדרגת תנ"צ כיום.

118 "מפקחי המשטרה מוסרים עדויות", לעיל ה"ש 106; "הפצצה כמוצג לבית הדין", לעיל ה"ש 106.

"ניגשו ישר לחדר מספר 59" ושם מצאו את רידר ורפול-רפאל.¹¹⁹ בעיתון "מעריב" צוין כי עמוס בן-גוריון ידע במדויק היכן מונחים המסמכים המפליליים: "מייד עם כניסתו לחדר, לקח את מכנסיו של רידר שהיו מוטלים בצד והוציא מהם את המסמכים".¹²⁰ עם זאת, בדוח המשטרה נטען כי המסמכים "נמצאו על גופו של יהודה רידר".¹²¹

לאחר מעצרו של החשודים, קיימה המשטרה מסיבת עיתונאים והכריזה כי המחתרת חוסלה ובכך נמנעה פגיעה אנושה בדמוקרטיה הישראלית. הדובר המרכזי היה מפקד מחוז ירושלים במשטרה, שכן עצם קיום הש"ב היה חסוי בתקופה זו, לפחות לכאורה. במסיבת העיתונאים השתתפו שלושה נציגים בכירים ממשרד ראש הממשלה: מנכ"ל המשרד אהוד אבריאלי, מזכיר רוח"מ אלקנה גלי ושלישו הצבאי נחמיה ארגוב. הגעתם נועדה קרוב לוודאי לאותת לעורכי העיתונים על חשיבות הנושא, והם לקחו חלק פעיל במסיבת העיתונאים, והשיבו לשאלות העיתונאים כאשר חשו שדברי מפקד מחוז ירושלים אינם ברורים. במיוחד הפתיעה את העיתונאים שנכחו במפגש התערבותו של ארגוב.¹²² עיתונאי "הצפה" יונה בן אמיתי כתב: "ארגוב הרחיק לכת ואמר: 'רבותי חוסר הוכחה אינו הוכחה שהפשע לא בוצע', והעיר: 'לולא היה זה רציני ומדאיג, כי אז היה זה מגוחך למדי'".¹²³ שאלת העיתונאים מדוע לא נעצר האדם שנשא את הפצצה בכנסת לא נענתה ישירות.

הממשלה התכנסה לדיון בפרשה ביום 17.5.1951. משה שרת, ממלא מקום ראש הממשלה ושר הביטחון באותה עת (בשל נסיעתו של בן-גוריון לארה"ב), הצהיר כי כל המאסרים בוצעו באישורו ובאישור השרים הממונים.¹²⁴ לא ברור האם אנשי המשטרה והש"ב מסרו לשרת את התוכנית המלאה, אך בדיון שהתנהל הועלו חשדות בנוגע לפעילות המשטרה, ושר הסעד יצחק מאיר לוין, איש החזית הדתית מאגודת ישראל, טען כי "כל הגישה של המשטרה היתה מוזרה [...] או שיש לחכות עד שיהיו דברים ברורים או שיש כאן איזו עלילה".¹²⁵ לשכת העיתונות הממשלתית פרסמה הודעה רשמית מטעם הממשלה ובה נאמר:

אמש בשעת ישיבת הכנסת עמד להיעשות ניסיון חבלה בתוך אולם הישיבות של הכנסת על ידי חבורת מציתי המכוניות "ברית קנאים". הניסיון סוכל הודות לערנותה של המשטרה. המשטרה ערכה חיפושים

119 "מפקחי המשטרה מוסרים עדויות", שם.

120 רוזנפלד "הכנסת במרכז סנסציה", לעיל ה"ש 102.

121 מכתב מנוביק לראש אגף חקירות במשטרה, לעיל ה"ש 92.

122 ' עמיקם "קיצה השלו של מחתרת מסוכנת" מעריב 26.3.1952, 2.

123 יונה בן אמיתי "חוקי חרום בכנסת" הצפה 25.5.1951, 4.

124 פרוטוקול ישיבה 44 של הממשלה ה'2, עמ' 31 (17.5.1951).

125 שם, בעמ' 29.

מקיפים בירושלים. נתגלה מחסן נשק המכיל סטנים, אקדחים, רמוני יד בקבוקי תבערה וחומרי הצתה. כן נמצא חומר כתוב המעיד על קיומה של חבורה מאורגנת הפועלת במחתרת. נערכו מאסרים. החקירה נמשכת.¹²⁶

למרות הספקות שהעלו שרי החזית הדתית בדיון, הודעת הממשלה לא הזכירה אותן, אלא שיבחה את המשטרה על פעולתה ש"הנחילה לה אתמול אחת ההצלחות הגדולות ביותר, בסכלה מזימה שטנית לחבל בכנסת ובחבריה על ידי כת חשוכה 'ברית קנאים'".¹²⁷ הידיעה כי כוחות הביטחון הצליחו לחדור לתוך הקבוצה על ידי גיוס מודיע או שתילת סוכן דלפה או הודלפה לעיתונאים שסיקרו את האירועים. האופוזיציה מימין תקפה את הממשלה בתקשורת. במאמר נרחב בעיתון "חרות" הטיל ח"כ מנחם בגין ספק בדיווחי דובר המשטרה, והאשים את הממשלה בביצוע פרובוקציות:

האם אותו סוכן, אשר הש"י המהולל של מר בן גוריון הצליח להחזירו לשורותיה של ברית קנאים הוא סוכן מודיע, או סוכן פרובוקטור? [...] הרניי ממאן להאמין בכל הפטפוט של קצין המשטרה על "פצצה" שהיו לה כל הסגולות הבאות: ראשית היא הייתה בקופסה קטנה; שנית, היא עמדה להטיל עשן רב; שלישית היא עמדה להפחיד (את מי?); רביעית, היא עמדה לפצוע ולהרוג; חמישית וזה אולי העיקרי- המשטרה ידעה מראש באיזה כיס של איזה זוג מכנסיים של איזה מתנקש היא נמצאת.¹²⁸

שלום רוזנפלד מ"מעריב" ציין כי "כמה פרטים נראים מעורפלים במקצת", וכי לשאלה "איפה נמצאה הפצצה?" ניתנה התשובה "באחד המקומות שבהם נערכו החיפושים". למחרת מסיבת העיתונאים כתב רוזנפלד "לפי שעה – וגם אתמול הובעו במסדרונות הכנסת חששות שמא עניין זה נופח והגילוי אינו עומד בפרופורציה נכונה לעובדות ולהוכחות".¹²⁹ בשבועון "העולם הזה" הועלו תהיות לגבי הנתונים שמסרו דוברי המשטרה "כשנרגעו הרוחות, נראה סיפור המשטרה לקוי. למרות הסתמכותה על 'מוסר' מקרב חברי הברית, שהזעיק את המשטרה מראש, לא הוברר כלל, אם אכן היה ניסיון של ממש

126 "סוכל ניסיון חבלה בכנסת", לעיל ה"ש 1.

127 ש.ם.

128 בגין 'רק בלי 'קוטוש', לעיל ה"ש 56.

129 רוזנפלד "הכנסת במרכז סנסציה", לעיל ה"ש 102; שלום רוזנפלד "במסדרונות הכנסת מביעים פקפוק" מעריב 17.5.1951, 2.

בהטלת הפצצה".¹³⁰ בעיתון "המודיע" נכתב כי "לא הוברר עדיין אם אמנם היה רצון התנקש בכנסת".¹³¹

המשפט

כל העצורים הוחזקו בבית המעצר בירושלים, ובליל המחרת הועברו בכמה קבוצות למחנה המעצר ג'למי. חמישה ימים לאחר מכן, בתאריך 21.5.1951, הוחזרו אחדים מהעצורים לבית המעצר בירושלים לתחקור,¹³² ולפי הפרסומים בתקשורת הוצא לשישה מהם צו מעצר, אך לא צוינו שמותיהם.¹³³ בסופו של יום, הובאו בפני השופט החוקר יהודה כהן חמישה מהם: יהודה רידר, מרדכי אליהו, אליהו רפול-רפאל, נוח וורמסר ושמעון בעדני. רק נגד ארבעת הראשונים הוגש כתב אישום.¹³⁴ במקביל שוחררו כל העצורים שנשלחו לג'למי בעקבות הסערה הציבורית על יחס המשטרה כלפיהם במהלך המעצר.¹³⁵

שאלה מסקרנת כשלעצמה היא מדוע לא הועמד שמעון בעדני לדין. גרסת המשטרה הייתה זהה לגרסתו, ולפיה הפסיק את הפעילות ב"ברית קנאים" כבר בפברואר 1951.¹³⁶ מדוח המעצר המשטרתי עולה כי בעדני היה מדריך בפנימיית פורת יוסף, ממארגני הקבוצה ומדריך אידיאולוגי של קבוצת נשים, אשר לקח חלק פעיל בהתארגנות ובהצתות. דוח המעצר מפרט כי מסר עדות מלאה, אך היא לא נמצאה בתיק.¹³⁷ התיק הפלילי שנפתח נגדו בגין השתייכות לארגון לא חוקי¹³⁸ נסגר רק שנתיים לאחר האירועים, מבלי שבעדני יועמד לדין. זאת, אף שדוחות המשטרה מצביעים על מעורבותו באירועים הפליליים, שהייתה זהה לזו של ארבעת הנאשמים שהועמדו למשפט,¹³⁹ עובדה שיש בה כדי לרמוז שמא הוא היה מודיע של אחד מארגוני הביטחון. לטענת אהוד שפרינצק, העמדת רק חלק מחברי הקבוצה לדין, ולא את כלל חבריה, נעשתה "בהנחיה ברורה וסלחנית של

130 "במדינה" העולם הזה 708, 24.5.1951, 6.

131 "הכנסת דנה בגילויי המשטרה" המודיע 17.5.1951, 1.

132 דוח בעניין עצירי המחנה ג'למי, לעיל ה"ש 12.

133 "הממשלה דנה במצב" חרות 22.5.1951, 1.

134 דוח ועדת החקירה על המתרחש בג'למי, א"מ פ"ח 3071/18 "ועדת החקירה" ארכיון אישי דוד צבי פנקס.

135 "דבר היום" דבר 25.5.1951, 1.

136 שתי הגרסאות התפרסמו במאמר בעיתון: "החל משפטם של עצורי ברית קנאים" דבר 31.5.1951, 4.

137 דו"ח משטרה על "מעצר אנשים בזמן פעולותינו נגד ארגון המחנה" (13.6.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10.

138 ת.פ. 1148/51 בגין השתייכות לארגון בלתי חוקי ז' גייר ראש ענף פלילי לאח"ק מפ"ל (2.12.1953), א"מ ל-2175/5, שם.

139 שם.

דוד בן-גוריון" ולפיה "הוגשו כתבי אישום רק כנגד כמה מפעילי המחתרת",¹⁴⁰ אם כי חיים כהן מציין באוטוביוגרפיה שלו שנמנע מלהעמיד את כל חברי הקבוצה לדין בשל ממצאי ועדת החקירה הפרלמנטרית על התנהגות אנשי המשטרה בג'למי.¹⁴¹

כתב האישום שהוגש נגד ארבעת הנאשמים כלל אישומים רבים; החמורים שבהם היו בגידה במולדת, השתייכות לארגון בלתי חוקי, מזימת חדירה למשרד הביטחון במטרה להשמיד את החומר בעניין גיוס נשים, ניסיון הצתת הכנסת, ניסיון הטלת פצצה בכנסת והחזקת נשק שלא כדין. בתאריך 23.7.1951, לאחר חקירה שנמשכה חודשיים, החליט השופט החוקר יהודה כהן שיש להעמיד את הארבעה לדין בבית המשפט המחוזי בירושלים. המשפט החל בתאריך 18.2.1952,¹⁴² והרכב השופטים כלל את נשיא בית המשפט ד"ר בנימין הלוי, והשופטים אליהו משה מני ויהושוע איזנברג. פרקליט המדינה ארווין שמרון היה התובע. עם תחילת המשפט החליטו השופטים לשחרר את העצורים בערבות, חרף התנגדותה של המשטרה. המשטרה המשיכה לעקוב אחר החשודים גם לאחר שחרורם בערבות, פעולה שנראה כי לא הייתה חריגה בשגרת עבודתה.

השוטרים שעקבו אחר הנאשמים השתייכו למדור היהודים, והונחו לא לנקוט שום פעולה פרט למעקב. העוקבים לא קיבלו כל מידע על אודות תנאי שחרורם של הארבעה, ולפיכך נאלצו, כפי שכתבו בדוח המעקב "לסמוך על ידיעות העיתונות בנידון, אשר היו סותרות".¹⁴³ טענתם שיקפה בעיה מוכרת בעבודת המשטרה בתקופה זו: מחוזות ומדורים שונים במשטרה לא שיתפו זה את זה במידע. בהתכתבות פנימית שהתנהלה במשטרה במהלך המעקב, צוין כי "יש לראות בשמירת אקס-טריטוריאליזם זו של מחוז ירושלים בתל אביב ומונופוליציה של ידיעות ושמירה קונספירטיבית בפני מדור יהודים חזרה על הצדדים השליליים בהם השתקפה פרשת הטיפול בקנאים".¹⁴⁴ גם במקרה זה, היעדר שיתוף הפעולה הפנימי במשטרה, בדומה להיעדר שיתוף הפעולה בינה לבין הש"ב, שיקף את הקשיים שאפיינו את התקופה, ואת חוסר הניסיון הארגוני של כוחות הביטחון. כך או אחרת, ממצאי השוטרים שביצעו את המעקב לימדו כי הנאשמים המשיכו בפעילותם הפוליטית בהסתדרות צעירי אגודת ישראל.

כזכור, בעת ניסיון הטלת הפצצה הייתה ישראל נתונה בעיצומו של משבר קואליציוני. המשפט עצמו התקיים לאחר שהמשבר הקואליציוני נפתר. לאחר הבחירות הוקמה קואליציה חדשה בראשות מפא"י ובן-גוריון, שכללה את ארבע המפלגות הדתיות. המפלגות הללו

140 שפרינצק, לעיל ה"ש 3, בעמ' 34.

141 כהן, לעיל ה"ש 15, בעמ' 276.

142 ת"פ רידר, לעיל ה"ש 13.

143 דוח סודי ביותר אל ראש מדור היהודים במשטרה בנושא "ביקור מפקדי 'המחנה' בת"א" (10.8.1951), א"מ ל-2175/5, לעיל ה"ש 10 (להלן: "ביקור מפקדי 'המחנה'").

144 מכתב ממפקח ראשון אלדד לראש מחלקה כללית, לעיל ה"ש 62.

ניסו לעצור את המשפט ולבטלו, בשל התווית הציבורית השלילית שהטיל עליהן "מבצע כלה". שר הפנים משה שפירא, איש הפועל המזרחי, נפגש עם בן-גוריון במטרה לשכנעו לעצור את המשפט.¹⁴⁵ בתאריך 19.2.1952 נפגש בן-גוריון עם היועמ"ש וביקש ממנו לבטל את כתב האישום, או לפחות לשנות את סעיפיו. לפי תיאור הדברים ביומנו של בן-גוריון, היועמ"ש הסכים להגשת כתב אישום מופחת ללא אישום בבגידה וקשר נגד המדינה:

אבל אינו מוכן לוותר על האשמות אחרות שהוכחו בלי ספק שענשם המקסימלי הוא 7 שנים. הוויתור יפגע בחוק בשופטים ובמשה שרת שפעל אז כמ"מ שר הביטחון. שאלתיו אם אפשר לדחות את המשפט עד שהממשלה או וועדת שרים תדון בדבר, כי אין אני רוצה לקחת את הדבר על אחריותי, מפני שלא הייתי בארץ בשעת מעשה. אמר לי לא המשפט מתחיל ב־9 בבוקר. קראתי למשה שפירא ואמרתי לו שאיני רואה רשות להתערב והיועץ המשפטי יעשה מה שלפי דעתו יש לעשות.¹⁴⁶

לטענת הנאשמים, הנעדרת ביסוס ממקור אחר, מסר להם היועמ"ש בשיחה אישית עימם כי על אשמת הבגידה, אשר הייתה בין סעיפי כתב האישום שנמחקו – "עומדת ונופלת כל התביעה".¹⁴⁷ בתאריך 20.2.1952, למחרת פגישתם של בן-גוריון והיועמ"ש, הודיע בית המשפט כי יש לזכות את הנאשמים משבעת האישומים המרכזיים שבכתב האישום, לרבות אשמת הבגידה והאשמה בהטלת הפצצה.¹⁴⁸ לזיכוי חלקי זה שלושה נימוקים אפשריים: נימוק פורמלי, הנכלל בפסיקת בית המשפט, ולפיו לא היו בידי התביעה די ראיות להוכחת העבירות הללו; הנימוק השני, כפי שפורסם בעיתון האופוזיציה "חרות", ולפיו הסכם קואליציוני בין הדתיים למפא"י הוא שהוביל לשינוי בסעיפי כתב האישום;¹⁴⁹ והנימוק השלישי, שניתן לשערור לפי המסמכים הארכיוניים שצוינו לעיל, היה כי האישומים בוטלו בשל רצונה של המערכת להגן על המודיעים ולהימנע מחשיפתם, ואולי גם מחשיפת התנהלות אחרת שלה שלא

145 יומן בן-גוריון 19.2.1952, אב"ג, רשומה 218896.

146 שם.

147 "ביקור מפקדי 'המחנה'", לעיל ה"ש 143.

148 ת"פ ריזר, לעיל ה"ש 13. בית המשפט כתב בהחלטתו כהאי לי שנה: "פסק דין בנוגע לפרטים 1-7 של כתב האשמה: הנאשמים טענו שהם בלתי אשמים בעבירות המפורטות בפרטים 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 של כתב האשמה. היועץ המשפטי הודיע שלא יביא הוכחות נגד הנאשמים בקשר לפרטים הנ"ל. לכן בהתאם לסעיף 33(5) של הפרוצדורה הכללית (דיון על פי כתב האשמה), יש לזכות את הנאשמים מהעבירות הנ"ל. בית המשפט מזכה את ארבעת הנאשמים משבע העבירות על הסעיפים". פרוטוקול המשפט מתאריך 20.5.1952, עמ' 2-3. ראו גם "34 האשמות במשפט הקנאים" חרות 20.2.1952, 1; "מתחיל משפט 4 הקנאים" מעריב 19.2.1952, 1.

149 "השותפות המפא"י-דתית פועלת: הקנאים הדתיים אינם נאשמים עוד בהטלת פצצת תבערה בכנסת" חרות 21.2.1951, 4.

עלתה בקנה אחד עם החוק. ייתכן גם שהיה כאן שילוב של נימוקים, שכן כוחות הביטחון רצו להימנע מחשיפת המודיעים והממסד הפוליטי ביקש שלא לערער את הקואליציה החדשה. כך או אחרת, בכתב האישום נותרו כעת 27 אישומים, שהתמקדו בהתארגנות בלתי חוקית מאפריל 1950, שמטרתה הייתה השלטת דין תורה במדינה תוך שימוש באלימות. הנאשמים כפרו בכל ההאשמות נגדם, והסנגורים דרשו ביטול כלל האישום בשל ביטול שבעת האישומים המרכזיים, אך בית המשפט דחה את בקשתם.¹⁵⁰

מכל הנתונים עולה אפוא כי המשפט התנהל בשני מישורים: המישור הפומבי – בבית המשפט, והמישור הסמוי, שבמסגרתו ניסו גורמים פוליטיים לבטל את הדיון או להגיע להסדר טיעון שיבטל את הצורך בשמיעת ראיות. נראה שמאמצים אלה זכו לתמיכת הש"ב. בר-זוהר, הביוגרף של איסר הראל, טען כי הש"ב המליץ להטיל עונשים קלים, "שהרי לא מעוניין היה להרוס חיי אנשים, אלא לשבור את ארגונם ולשרש מליבם הרגלי מחתרת".¹⁵¹ הנאשמים סירבו להסדר הטיעון המקל שהוצע להם, והתמידו בטענה לחוסר אשמה. ראשי המפלגות הדתיות, בתמיכת גדולי רבני התקופה, הפעילו לחץ על הנאשמים כדי שיסכימו להסדר הטיעון. הלחץ פעל, וארבעת הנאשמים ביקשו להתייעץ עם הרב המקובל עליהם, "החזון איש". "החזון איש" היה הרב החשוב ביותר בתקופה הנדונה בעולם החרדי; מי שעיצב את חברת הלומדים של החברה החרדית והיה ממובילי המאבק נגד חובת גיוס נשים לצבא.¹⁵² המשפט הופסק ליום אחד, והסנגורים, אחד מהנאשמים ובני משפחותיהם נסעו לבני ברק להיפגש עם "החזון איש". לפי טענות שפורסמו בעיתונות, "החזון איש" יעץ לנאשמים להודות,¹⁵³ ולמחרת, בתאריך 6.3.1952, הם הודו בכל המיוחס להם.¹⁵⁴ על הנאשמים הוטלו עונשי מאסר קצרים יחסית, בהשוואה לעבירות שיוחסו להם: יהודה רידר נדון לשנת מאסר, אליהו רפול-רפאל ומרדכי אליהו נדונו לעשרה חודשי מאסר, ונח וורמסר נדון לשישה חודשי מאסר. תקופת מאסר קצרה זו נגזרה בשל העובדה שהנאשמים הודו במיוחס להם, וכבר ריצו עד למועד גזר הדין תקופת מעצר, ובשל המדיניות המקלה שאפיינה את מערכת המשפט בשנותיה הראשונות.¹⁵⁵ בעת גזירת דינם אמרו הנאשמים שהם "מקבלים על עצמם את דעת גדולי תורה שפסקו כי הדרך התוקפנית, שהנאשמים ניסו ללכת בה מתנגדת לתורה ואסורה לפיה".¹⁵⁶

150 ת"פ רידר, לעיל ה"ש 13.

151 בר-זוהר, לעיל ה"ש 14, בעמ' 99.

152 על "החזון איש" עצמו ראו בראון החזון איש, לעיל ה"ש 32; על יחסו של "החזון איש" למאבק בנושא גיוס נשים, ראו שם, בעמ' 87-93.

153 י' עמיקם "קצה השלו של המחתרת המסוכנת" מעריב 26.3.1952, 2.

154 "כתב האשמה שונה ו-4 'הקנאים' הודו" על המשמר 7.3.1952, 6.

Leslie Seba, *Sanctioning Policy in Israel—An Historical Overview*, 30(3-4) ISRAEL LAW REVIEW 234 (1996).

156 ת"פ רידר, לעיל ה"ש 13.

סוף דבר

אלימות פוליטית בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל התקיימה בקרב חוגים פוליטיים שונים ומנוגדים. ממדי חילוקי הדעות האידיאולוגיים שאפיינו תקופה זו, והימצאותם של כלי נשק וחומרי נפץ בידי קבוצות פוליטיות שונות, תרמו במידה רבה לתחושה שרווחה בקרב ראשי המערכת הפוליטית, המשפטית והביטחונית, כי קבוצות אלה מהוות איום על הדמוקרטיה הישראלית ועל קיום המדינה. תחושה זו עמדה בבסיס המוטיבציה לפעילות חריגה מצד כוחות הביטחון, ואף הועצמה בעקבות המשבר הפוליטי בשנת 1951.

כמה קבוצות אלימות פעלו בתקופה שבה עוסק המחקר, כחלק מהמאבק הפוליטי על אופייה של המדינה. עם זאת, כפי שמעידים דוחות המשטרה, ביחס ל"ברית קנאים" מדובר היה באירועים שונים שבוצעו בעקבות יוזמה מקומית, וללא הנהגה מרכזית. עצם קיומה של מחתרת "ברית קנאים", שיקף ניסיון של קבוצות חרדיות להשפיע על המתרחש במדינה; אך בניגוד לקבוצות שהתאגדו לפעילות פוליטית כמו אגודת ישראל או הפועל המזרחי, פעלה מחתרת זו בניגוד לחוק, וניסתה להשפיע על החברה המתהווה במדינה, באמצעים המנוגדים למערכת המשפט ולעקרונות היסוד של הדמוקרטיה.

היעדר המורשת הדמוקרטית והמגבלות בחוק השפיעו לא רק על מי שהתנגדו לשלטון, אלא גם על כוחות הביטחון, שפעלו ללא בקרה המאפיינת ממשל דמוקרטי, והובילו אותם לנקיטת צעדים המנוגדים לעקרונות היסוד של משטר דמוקרטי, כגון מעקבים אחר פוליטיקאים, מפלגות וארגונים פוליטיים. למשטרה ולש"ב לא היו כלים ברורים כיצד לפעול וכיצד לשתף פעולה ביניהם, וחוסר האמון בין הארגונים היה רב. האירועים ממחישים שההתנהלות הפנים-ארגונית של המשטרה לקתה אף היא בחסר והיחידות השונות פעלו ללא תיאום.

על רקע זה יש להבין הן את צמיחת ארגון "ברית קנאים" והן את המענה שנתנו המשטרה והש"ב לפעולתו. נקודת המפגש בין פעילי המחתרת לבין כוחות הביטחון, כפי שבאה לידי ביטוי ב"מבצע כלה" שבו עסק המאמר, מעלה הרהורים נוקבים על אודות הדומה והשונה בפעולתם של השניים, המחתרת וכוחות הביטחון. מן מהמקורות שנחשפו עד היום עולה כי הפצצה נועדה ליצור עשן ורעש, אך לא להרוג; דוחות המשטרה מלמדים שרוב העצורים לא היו קשורים לכל התארגנות אלימה וחלקם אף נעצרו בטעות, או בעקבות הלשנה וחיסול חשבונות פנים-חרדי. האירוע המתואר בדוח המסכם של המשטרה בנוגע לפרשה, עשוי היה להיות משעשע למדי אלמלא נסיבותיו – שני מודיעים המשתייכים לארגוני ביטחון שונים, מבלי שידעו זה על תפקידו של זה כמודיע, ומעבירים את הפצצה מיד ליד. המידע הקיים בתיקים הארכיוניים שעליהם התבססתי, מצדיק בדיקה בעתיד של האפשרות כי כוחות הביטחון (ובעיקר הש"ב) הפריזו מאוד בתיאור הפרשה, או אף ביימו חלקים ממנה, במטרה לאפשר את הצעדים שנקטו והצדיקו הפעלת תקנות

חירום מינהליות, תוך יצירת דמוניזציה של חברי המחתרת יותר מכפי שהייתה מוצדקת
בנסיבות העניין.

האם האלימות הפוליטית חדלה בעקבות המעצרים והמשפט? ממדיה אומנם הצטמצמו
במידה רבה מאמצע שנות החמישים, בעיקר משום הפנמת חלקים רחבים בחברה את
עקרונות הדמוקרטיה. החברה החרדית החלה להסתגר, להתנתק ולבדל עצמה הן מהמערכת
הפוליטית והן מהחברה הישראלית, וחלק מבין המעורבים בפעילות המחתרתית העבירו
את מאבקם מפסים של אלימות פוליטית לפסים פוליטיים, או השתלבו במוקדי כוח
שונים בחברה החרדית.

גם כוחות הביטחון עברו שינוי ניכר, ובאופן מוצהר לפחות חדלו מלבצע מעקבים
פוליטיים במהלך העשור הראשון. אין ספק כי חוסר הקשר בין המערכות פגע בתפקוד
וביכולת של אנשי אכיפת החוק לבצע את תפקידם, כפי שעולה מן התמונה שתוארה
במאמר. אף ששיתוף הפעולה בין שני הארגונים עודנו סמוי מעיני הציבור, ניתן להניח
(וכמובן – לקוות) שהפך סדור ויעיל יותר. עם זאת, אלימות פוליטית מעולם לא נעלמה
מישראל באופן מוחלט, והיא עדיין מופיעה בה מעת לעת, ומצריכה את קיומו של שיתוף
פעולה מעין זה.